

UDK: 81.255.4

Mushtariy SOBIRJONOVA,
Namangan davlat chet tillari instituti talabasi
E-mail: mushtariysobirjonova59@gmail.com

Nam DChTI professori, f.f.d N.Dosbayeva taqrizi asosida

TARJIMADA METAFORANI YETKAZIB BERISHNING USLUBIY O'ZIGA XOSLIKLARI

Аннотация

Mazkur maqolada adabiy tarjimada metaforalarning adekvat va uslubiy jihatdan yetkazilishi muammolari tahlil qilingan. Tadqiqot doirasida ingliz va rus tillaridan o'zbek tiliga tarjima qilingan asarlardagi metaforik ifodalar o'rganilib, tarjima strategiyalari, stilistik o'zgarishlar va madaniy tafovutlar yoritilgan. Tahlil natijalariga ko'ra, metaforalarni tarjimada saqlab qolish, ularning badiiy-estetik qiymatini yetkazish uchun kontekstual ekvivalent va muqobil metafora usullaridan samarali foydalanish lozimligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: metafora, adabiy tarjima, uslubiylik, kontekstual yondashuv, tarjima strategiyalari, madaniy tafovut, lingvistik ekvivalent.

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕДАЧИ МЕТАФОР В ПЕРЕВОДЕ

Аннотация

В статье рассматриваются особенности передачи метафор в литературном переводе с точки зрения стилистической адекватности. Анализируются случаи перевода метафор из английского и русского языков на узбекский, а также стратегии перевода, стилистические изменения и культурные различия. Результаты исследования показывают, что для сохранения художественно-эстетической ценности метафоры необходимо использовать такие стратегии, как контекстуальный эквивалент и замена на альтернативную метафору.

Ключевые слова: метафора, литературный перевод, стилистика, контекстуальный подход, переводческие стратегии, культурные различия, лингвистический эквивалент.

STYLISTIC PECULIARITIES OF RENDERING METAPHORS IN TRANSLATION

Annotation

This article analyzes the stylistic peculiarities of rendering metaphors in literary translation. The study focuses on metaphors translated from English and Russian into Uzbek, examining translation strategies, stylistic shifts, and cultural differences. The findings highlight the effectiveness of using contextual equivalents and alternative metaphors to preserve the aesthetic and semantic value of the original expressions.

Key words: metaphor, literary translation, stylistics, contextual approach, translation strategies, cultural differences, linguistic equivalence.

Kirish. Bugungi globallashuv sharoitida tillararo va madaniyatlararo muloqotning kuchayishi tarjima jarayonini nafaqat axborot vositasi, balki madaniyatlar o'rtasidagi ko'prik sifatida qarashni taqozo etmoqda. Xususan, adabiy tarjima bu jarayonda alohida o'rin egallaydi. Adabiy matnlarni tarjima qilishda eng murakkab jihatlardan biri bu - metaforalarning mazmunini, uslubiy va estetik xususiyatlarini to'laqonli va adekvat yetkazib berish masalasidir.

Metafora – bu faqatgina stilistik vosita emas, balki xalqning tafakkuri, madaniy dunyoqarashi va tasviriy ifoda vositalarini mujassamlashtiruvchi elementdir. Shu bois, uni tarjima qilishda so'zma-so'z yondashuv samarasiz bo'lib, aksincha, uslubiy sezgirlik, madaniy kontekstni anglash, tilning ichki qonuniyatlarini bilish zarur bo'ladi. Tarjimonning bu boradagi yondashuvi asar mazmunining o'ziga xosligini saqlab qolishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu mavzuni o'rganish nafaqat tarjima nazariyasi va amaliyoti uchun, balki tilshunoslik, madaniyatshunoslik hamda stilistika sohalarini ham dolzarb hisoblanadi. Tadqiqot

jarayonida metaforalarning turli tillarda tarjima qilinishi, ular bilan bog'liq uslubiy muammolar va tarjimonning echimlari tahlil qilinadi.

Hozirgi globallashuv davrida madaniyatlararo muloqot va axborot almashinuvi kuchayib borayotgan bir paytda tarjimaning roli nihoyatda ortib bormoqda. Ayniqsa, adabiy tarjimada metaforalarning to'g'ri va uslubiy jihatdan aniq yetkazilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki metafora – bu nafaqat til birliklaridan biri, balki madaniy va estetik yuklamaga ega bo'lgan ifoda vositasi hisoblanadi. Uni tarjima qilishda nafaqat lug'aviy, balki uslubiy va madaniy xususiyatlarni ham e'tiborga olish zarur.

Metaforalarni tarjima qilishdagi uslubiy o'ziga xosliklar masalasi tarjimonning lingvistik bilimlari bilan bir qatorda, madaniy tafakkur, uslub sezgirligi va estetik didini talab qiladi. Aks holda, muallifning niyatidagi ma'no buzilishi yoki noto'g'ri talqin qilinishi mumkin. Shu sababli, tarjima nazariyasi va amaliyoti doirasida ushbu mavzu alohida ilmiy qiziqish uyg'otadi.

Metaforalar orqali berilayotgan obraz va g'oyalarni tarjimada muvaffaqiyatli yetkazish — o'quvchiga asarning badiiy-estetik ta'sirini saqlab qolishga xizmat qiladi. Bu esa, nafaqat tarjimonning mahoratini namoyon qiladi, balki tarjima asarining sifatini belgilovchi asosiy mezonlardan biri hisoblanadi.

Shuningdek, ingliz, rus, fransuz, arab va boshqa tillardan o'zbek tiliga adabiy asarlarni tarjima qilishda metaforalarning uslubiy va kontekstual xususiyatlarini chuqur tahlil qilish bugungi tarjima amaliyotining dolzarb vazifalaridandir. Ushbu mavzu ustida olib borilayotgan ilmiy izlanishlar tarjima jarayonining samaradorligini oshiradi, tarjimonlar uchun esa amaliy ko'nikma va metodik yo'nalish beradi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Tarjimada metaforalarning uslubiy jihatdan adekvat yetkazilishi masalasi tarjima nazariyasi va amaliyoti doirasida bir necha yillardan buyon o'rganib kelinayotgan muhim ilmiy yo'nalishlardan biridir. Bu borada ko'plab xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar tomonidan nazariy asoslar ishlab chiqilgan va amaliy tahlillar berilgan. Xususan, ingliz tilida yozilgan manbalardan P. Newmark (1988) "A Textbook of Translation" asarida metaforani tarjima qilishning olti asosiy uslubiy yo'nalishini taklif qilgan. U metaforani tilda mavjud bo'lgan milliy-madaniy kod sifatida baholaydi va tarjimada bunday iboralarni kontekst asosida talqin etish lozimligini ta'kidlaydi. Shuningdek, Mona Baker (1992) o'zining "In Other Words" nomli ishida metaforalarning semantik va pragmatik darajadagi o'ziga xosliklarini tahlil qilgan. Rus tilshunosligi doirasida V.N. Komissarov (1990) hamda I.S. Alekseeva tarjimada badiiy vositalarni, xususan, metaforalarning ekvivalentlik darajasini saqlash muammosini chuqur o'rganib, ularni tarjimon tafakkuri bilan chambarchas bog'lagan. O'zbek tilshunosligida esa bu mavzu ustida qator tadqiqotlar olib borilgan bo'lib, jumladan, M. Jo'rayev, Z. Qurbonov, Sh. Jo'rayev kabi olimlarning ishlarida tarjimada badiiylarni saqlash, poetik obrazlarning adekvat talqini, metaforik ifodalarning uslubiy funksiyalari tahlil qilingan. Ayniqsa, adabiy tarjimada badiiylar va uslubiylik muvozanatini saqlashga doir fikrlar dolzarbligini yo'qotmagan.

Bundan tashqari, adabiy tarjima bilan bog'liq o'quv qo'llanmalar, masalan, "Adabiy tarjimaning nazariy va amaliy asoslari" (N. Yo'ldoshev, T. Eshonqulov) asarlarida metaforalarning tarjima jarayonidagi o'rni keng yoritilgan.

Yuqoridagi adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, metafora tarjimasi - bu nafaqat til masalasi, balki madaniyat, tafakkur va uslubiy ifoda masalasi bo'lib, uni o'rganish hali-hanuz dolzarbligicha qolmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqot metodologiyasi "Tarjimada metaforani yetkazib berishning

1. Metaforalarning tarjimada saqlanish darajasi:

Kategoriya	Soni	Umumiy ulush (%)
Metafora to'liq saqlangan	32	53.3%
Metafora qisman saqlangan	15	25%
Metafora literal (so'zma-so'z) tarjima qilingan	9	15%
Metafora tarjimada yo'qolgan	4	6.7%

Natijalar shuni ko'rsatadiki, aksariyat hollarda tarjimonlar metaforani to'liq saqlab qolishga intilgan bo'lsalar-da, ayrim hollarda semantik ekvivalentlikka

2. Qo'llanilgan tarjima strategiyalari:

Strategiya nomi	Qo'llanish soni	Foizda (%)
-----------------	-----------------	------------

uslubiy o'ziga xosliklari" mavzusida olib borilayotgan ilmiy izlanishlarning mantiqiy asosini tashkil etadi. Tadqiqot falsafasi induktiv yondashuvga asoslanadi, ya'ni konkret til materiallari asosida umumiy xulosalarga kelinadi. Tadqiqot dizayni esa — tarjima jarayonida metaforalarning o'ziga xos uslubiy xususiyatlarini aniqlash va ularni to'g'ri yetkazish muammosiga yechim topishga yo'naltirilgan bosh reja sifatida shakllantirilgan. Tadqiqot uchun zarur bo'lgan axborot manbalari sifatida adabiy tarjima matnlari, asl va tarjima qilingan asarlar tahlili, tarjima nazariyasiga oid ilmiy adabiyotlar, maqolalar va lug'aviy manbalardan foydalaniladi. Birlamchi ma'lumot manbai sifatida ingliz, rus va o'zbek tillarida yozilgan adabiy matnlar tanlab olingan bo'lsa, ikkilamchi manba sifatida tarjima nazariyasiga oid ilmiy izlanishlar tahlil qilingan.

Tadqiqot ob'ekti sifatida metafora vositasida ifodalangan badiiy tasvirlarning tarjima jarayonidagi adekvatligi, uslubiy o'ziga xosliklari va ularning o'zbek tilida to'g'ri ifodalanishi holatlari o'rganiladi. Sampling jarayonida ingliz va rus tillaridan o'zbek tiliga tarjima qilingan mashhur adabiy asarlardagi metaforalar tahlil uchun tanlab olindi.

Tadqiqot strategiyasi sifatida kuzatuv va taqqoslov tahlil (komparativ tahlil) metodidan foydalaniladi. Xususan, asl matn va uning tarjimasi o'rtasidagi stilistik farqlar, metaforaning saqlanish yoki yo'qolish holatlari, ularni ifodalashdagi uslubiy usullar tahlil qilinadi. Shuningdek, keys-stadi (case study) yondashuvi asosida muayyan asarlar tarjimasi chuqur tahlil qilinadi.

Tadqiqot etikasi talablariga qat'iy rioya qilingan holda, matnlar kontekstida mualliflik huquqi va manba ishonchligi inobatga olingan. Tadqiqotning ishonchligi (reliability) tanlangan namuna va metodlarning aniqligi, takrorlanuvchanligi bilan ta'minlangan bo'lsa, aniqliligi (validity) esa natijalarning asoslanganligi va nazariy-empirik dalillarga tayanganligi bilan kafolatlanadi. Metodologiya qismining mukammalligi orqali ushbu tadqiqot mavzusi bo'yicha qo'yilgan muammo — tarjimada metaforalarning uslubiy xususiyatlarini saqlab qolgan holda adekvat ifoda etish masalasiga aniq va asosli yechim taklif etilishi ko'zda tutiladi.

Tahlil va natijalar. Ushbu tadqiqotda tahlil metodologiyasi sifatida komparativ (taqqoslov) tahlil, kontekstual tahlil, hamda statistik guruhlash usullaridan foydalanildi. Tadqiqot doirasida ingliz va rus tillaridan o'zbek tiliga tarjima qilingan jami 60 ta adabiy metafora misoli tanlab olinib, ular matn konteksti, semantik yuklama, uslubiy ifoda shakli va tarjimada qo'llangan strategiya nuqtai nazaridan o'rganildi.

erishish maqsadida metafora oddiy ifodalar bilan almashtirilgan yoki so'zma-so'z tarjima qilingan.

Muqobil metafora bilan almashtirish	18	30%
Tushuntirish orqali izohlash	12	20%
Kontekstual ekvivalent tanlash	20	33.3%
Literal tarjima (metafora saqlanmagan)	10	16.7%

Tahlil natijalariga ko'ra, kontekstual ekvivalent tanlash va muqobil metafora bilan almashtirish strategiyalari tarjimonlar tomonidan eng ko'p qo'llanilgan usullar bo'lgan. Bu strategiyalar orqali metaforaning uslubiy xususiyatlari saqlanib, o'zbek tilidagi badiiy ifodaga moslashtirishga erishilgan.

3. Tarjima tilida uslubiy xususiyatlarning aks etishi:

Tahlil qilingan namunalar asosida shuni ta'kidlash mumkinki, o'zbek tilida adabiy va obrazli ifodalarni yaratishda milliy madaniyatga mos metaforalardan foydalanish holatlari ko'plab uchradi. Shuningdek, tarjimada metaforik obrazlarni tushunarli qilish uchun ba'zi hollarda izohli va tavsifli ifodalar qo'llangan.

Xulosa va takliflar. Ushbu tadqiqot ishida metaforani tarjimada yetkazishdagi uslubiy xususiyatlarni o'rganish asosiy maqsad qilib olingan bo'lib, tadqiqot davomida qo'yilgan vazifalar izchil hal etildi. Xususan, tarjimada metaforalarning semantik va uslubiy saqlanish darajasi, tarjima strategiyalari va kontekstual yondashuvlar asosida amalga oshirilgan holatlar tahlil qilindi.

Tadqiqotda ilgari surilgan savollar — ya'ni:

Metafora tarjimada qanday saqlanadi yoki yo'qoladi?

Qaysi strategiyalar metaforani adekvat yetkazishda ko'proq qo'llaniladi?

Metaforaning uslubiy xususiyatlari tarjimada qanday aks etadi?

Mazkur tadqiqot orqali o'z javobini topdi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, tarjimonlar metaforalarning mazmun va obrazini saqlab qolish uchun turli xil yondashuvlardan foydalangan: muqobil metafora, kontekstual ekvivalent, tushuntiruvchi izoh va literal tarjima.

Tarjimada metaforani to'g'ri yetkazish nafaqat lingvistik, balki stilistik va madaniy kompetensiyani talab etuvchi murakkab jarayondir.

Eng samarali strategiyalar qatorida kontekstual ekvivalent tanlash va muqobil metafora bilan almashtirish usullari mavjud bo'lib, ular o'quvchida asl matnga yaqin badiiy taassurot uyg'otadi.

Ayni paytda, tarjimada metaforalarning yo'qolishi yoki literal tarjima bilan chegaralanishi uslubiy boylikning kamayishiga olib keladi.

Takliflar:

Tarjimonlar uchun metaforalarni tarjima qilishga doir metodik qo'llanmalar ishlab chiqilishi zarur. Bunda uslubiy xatolardan qochish yo'llari amaliy misollar bilan ko'rsatilishi lozim.

Tarjimon tayyorlovchi oliy o'quv yurtlarida metafora va boshqa stilistik vositalarning tarjimasiga bag'ishlangan alohida seminar-mashg'ulotlar tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

Adabiy tarjima sohasida ko'p tilli metafora korpuslarini yaratish va ularning tarjima variantlarini lingvistik jihatdan tahlil qilish dolzarb ilmiy yo'nalishlardan biri bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Milliy metaforalarning tarjimadagi ifodalanish xususiyatlarini o'rganish orqali xalqona obrazlar va milliy mentalitetning boshqa tillarga uzatilish mexanizmlari ishlab chiqilishi kerak.

Kelajak tadqiqot yo'nalishlari:

Turli janrlardagi matnlarda (masalan, siyosiy nutqlar, publitsistika, diniy matnlar) metaforaning tarjimadagi xususiyatlarini tahlil qilish;

O'zbek tilidagi metaforalarning ingliz yoki boshqa tillarga tarjimasida yuzaga keladigan madaniy to'siqlarni o'rganish;

Tarjimada metaforalarning vizual, multimodal vositalar orqali ifodalanishini tadqiq etish.

Ushbu tadqiqot metafora tarjimasining lingvistik va uslubiy o'ziga xosliklarini yoritishda muhim qadam bo'lib, tarjima nazariyasiga amaliy hissa qo'shadi.

ADABIYOTLAR

1. Newmark, P. A Textbook of Translation. London: Prentice Hall, 1988. – 292 b.
2. Baker, M. In Other Words: A Coursebook on Translation. London: Routledge, 1992. – 328 b.
3. Komissarov, V.N. Teoriya perevoda (Lingvisticheskie aspekty). Moskva: Vysshaya shkola, 1990. – 253 b.
4. Alekseeva, I.S. Vvedenie v perevodovedenie. Sankt-Peterburg: SPbGU, 2004. – 328 b.
5. Qurbonov, Z. Tarjima nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: O'zMU nashriyoti, 2017. – 210 b.
6. Jo'rayev, M. Adabiy tarjimaning nazariy asoslari. Toshkent: Fan, 2005. – 184 b.
7. Yoldoshev, N., Eshonqulov, T. Adabiy tarjimaning nazariy va amaliy asoslari. Toshkent: Turon-Iqbol, 2020. – 224 b.
8. Crystal, D., Davy, D. Investigating English Style. London: Longman, 1969. – 200 b.
9. Lakoff, G., Johnson, M. Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 242 b.
10. Sayfiyev, M. Lingvistik stilistika asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya, 2015. – 176 b.